

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Malinen, Antti

Title: Korsuista kodittomuuteen. Rintamasotilaat asunnonhakijoina sodanjälkeisessä Helsingissä

Year: 2011

Version:

Please cite the original version:

Malinen, A. (2011). Korsuista kodittomuuteen. Rintamasotilaat asunnonhakijoina sodanjälkeisessä Helsingissä. *Historiallinen Aikakauskirja*, 109(1), 62-73.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Antti Malinen

Korsuista kodittomuuteen

RINTAMASOTILAAT ASUNNONHAKIJOINA SODANJÄLKEISESSÄ HELSINGISSÄ

Helsinki ajautui vakavaan asutokriisiin vuoden 1944 lopulla. Vähävaraiset perheelliset rintamasotilaat olivat suurin asuntoa tarvitseva ryhmä. Vaikka viranomaisten toimintavaltuuksia laajennettiin ja asuntojen käyttöä pyrittiin tehostamaan, sadat reserviläisperheet joutuivat sinnittelemään vaikeissa olosuhteissa. Avunsaannin pitkittyessä viranomaistoiminnan oikeudenmukaisuus kyseenalaistettiin. Rintamasotilaat ja heidän omaisensa kokivat julkisen vallan rikkoneen lupauksensa vastavuoroisuudesta: sotavuosina kannettu vastuu ei tuonutkaan heille vastapalvelusta, oikeutta kelvolliseen asumiseen.

Asutuskeskusten asutopula nähtiin sodan jälkeisissä viranomaisarvioissa vaikeasti ratkaistavana ongelmana.¹ Kaupunkien viranomaiset arvioivat tilannetta vielä synkeämmin. Helsingin nähtiin loppusyksystä 1944 ajautuneen suoranaiseen asutokriisiin, ja keväällä 1945 tilanne nähtiin jo katastrofaalisena.² Jo alkusyksystä kaupungin vuokramarkkinat olivat täyttyneet maaseudulta kotiin palaavista kaupunkilaisista. Samanaikaisesti asuntoja hakivat tuhannet siirtoväen edustajat. Lokakuussa, kotiutumisen alkaessa, oltiin tilanteessa, jossa kaupungin asuntoreservi oli jo käytetty. Vapaita asuntoja ei enää ollut sota-aikana kodistaan luopuneille rintamasotilaille eikä työvelvollisille. Loppuvuodesta 1944 asuntoja välittäneet huoneenvuokralautakunnat täyttyivätkin asunnonhakijoista, joista suurimman ryhmän muodostivat vähävaraiset perheelliset rintamasotilaat.³ Hakemusruuhan purkamisen ennakoitiin vievän kuukausia.⁴ Viranomaisten

¹ Leo Tyrni (1944) 'Uudet huoneenvuokrasäännöstelymääräykset', *Sosiaalinen Aikakauskirja* 38, 14; Aarre E. Simonen (1944) 'Pikarakennustoiminta asutopulan ensimmäiseksi lievittäjäksi', *Suomen Kunnallislehti* 29, 90, 94; Juhani Honkavaara (1945) 'Huoneenvuokrasäännöstelyn viimeaikainen kehitys', *Sosiaalinen Aikakauskirja* 39, 239; Aarne Tarasti (1947) 'Sosiaalipolitiikkamme ja sosiaalihuoltomme asemasta ja sen kehittamisestä', *Huoltaja* 35, 345; Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston lähettämä kirje 17.11.1944 Helsingin kaupunginhallitukselle, Helsingin huoneenvuokralautakunnan (HVL) neuvottelukunta 25.11.1944, 80§, liite, Cb:1, Helsingin huoneenvuokralautakunnan arkisto, HKA.

² HVL neuvottelukunta 12.4.1945, 80§, HKA; HVL keskuslautakunta 31.7.1945, 252§, Ca:1, HKA. Helsingin tilannetta koskevana puheenvuorona kts. myös Yrjö Harvia (1945) 'Maaltapako', *Suomen Kunnallislehti* 30, 4.

³ Viranomaisten ja järjestöjen esittämistä tilannearvioista ks. esim. Helsingin huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajan Ernst Lähteen kirje Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistolle, 15117/931, 16.1.1945, Ee:4, STM, KA; Suomen Aseveljien Liiton kirje Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistolle 14.11.1944, 16083/931, Ee:2, STM, KA; Munkkiniemen huoneenvuokralautakunta Sosiaaliministeriölle 2.1.1945, 16245/931, Ee:3, KA. Vaikeuksia asunnonsaannissa oli rintamasotilaiden lisäksi erityisesti siirtoväellä ja pommituksessa kotinsa menettäneillä.

vaikeudet asuntokriisin nopeassa ratkaisemisessa palauttivat vastuun elämän ja asumisen järjestelystä asunnonhakijoille itselleen.

Artikkelissa tarkastellaan Helsingin sodanjälkeistä asuntopulaa kodittomien helsinkiläisten rintamasotilaiden ja heidän perheidensä näkökulmasta.⁵ Huomiota kiinnitetään erityisesti siihen, miten rintamalta kotikaupunkiinsa palaavat sotilaat suhtautuivat tilanteeseen, jossa kaivattua kotia ei ollutkaan saatavilla. Avunsaannin viipyessä reserviläisperheet joutuivat vastaamaan itse elämänsä järjestämisestä, joka ei useinkaan ollut helppoa. Reserviläisperheet saattoivat joutua hajaantumaa eri osoitteisiin: isä saattoi asua alivuokralaisena kaupungissa, äiti nuorimmaisensa kanssa maalla sukulaisten luona ja osa lapsista Ruotsissa.⁶ Asunnonsaannin viipyessä pitkittyi myös rintamasotilaiden rauhaan ja arkielämään sopeutuminen. Asumiseen liittyvät vaikeudet ylläpitivät rauhan tultuakin perheissä sotavuosien kaltaista poikkeustilan tuntua. Asunnottomuuden ongelmaa tarkasteltaessa onkin syytä sijoittaa se osaksi laajempaa rauhaan palaamisen problematiikkaa.⁷

Sen lisäksi, että elämä oli järjestettävä väliaikaisesti, itse asunnonhakeminen oli reserviläisperheille käytännön ongelma.⁸ Hakemusmenettelyjen opettelu vaati aikaa kuten myös itse asiointi. Asunnonhaku sitoi ihmisten elämän virastoasiointiin rytmiin. Perheiden kesken oli eroja siinä,

⁴ Ks. Keskuslautakunnan kaupunginhallitukselle esittämä kertomus 28.8.1945, 268§, Ca:1, HKA. Helsingin kaupunki reagoi tulevaan kotiuttamiseen melko myöhään asettamalla vasta 29.9.1944 toimikunnan valmistelemaan asiaan liittyviä kysymyksiä.

⁵ Sodanjälkeistä asuntopulaa, asunnonvälitystä ja asunnottomuutta koskevasta aiemmasta tutkimuksesta esim. Helsingin osalta Panu Pulma (2000) 'Kasvun katveessa', teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma, Seppo Aalto (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945:2*, Helsinki: Oy Edita Ab; Laura Kolbe (2002) 'Helsinki kasvaa suurkaupungiksi', teoksessa Laura Kolbe, Heikki Helin (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945:3*, Helsinki: Oy Edita Ab; Jouko Siipi (1962) 'Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka', teoksessa Ragnar Rosén, Eirik Hornborg, Heikki Waris, Eino Jutikkala (toim.) *Helsingin kaupungin historia V osa, ensimmäinen nide*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy. Koko maan laajuisesti asuntopulaa ja sen vaikutuksia ovat käsitelleet Hannu Ruonavaara (1993) *Omat kodit ja vuokrahuoneet. Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920–1950*, Turku: Turun Yliopisto; Anneli Juntto (1990) *Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan*, Helsinki: Valtion Painatuskeskus, 194. Asunnottomuudesta erityisesti Ilkka Taipale (1982) *Asunnottomuus ja alkoholi*, Jyväskylä: Alkoholitutkimussäätiö.

⁶ Esim. Huoneenvuokralautakunnan asuntohakemukset 26558, 22.11.1944, EgI:19, HKA; 29126, 29.12.1944, EgI:20; HKA; 29139, 29.12.1944, EgI:20, HKA.

⁷ Ks. Kerttu Tarjamo & Petri Karonen (2006) 'Kun sota on ohi – Loppusanat', teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Helsinki: SKS, 388–389.

⁸ Asunnonhakemisen teemaa ovat aiemmin käsitelleet hieman eri näkökulmista ja pidemmän aikavälin perspektiivistä Panu Pulma (1999) 'Halutaan koti vaikka kaupungin laidalta – Helsingin asuntojono 1945–90', teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväen asumisen pitkä linja, Väiki Voimakas 12*, Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura; Taipale 1982, 112–128.

miten asioinnin vastuut ja velvollisuudet jaettiin aviopuolisoiden kesken. Osa sodasta palanneista rintamamiehistä ei heti kyennyt ottamaan osaa arkiasioiden hoitoon.⁹ Asunnottomuus muodosti yhden niistä vaikeasti ratkaistavista haasteista, joita rauhaan palaava yhteiskunta ja sen jäsenet joutuivat kohtaamaan. Vaikeuksiin ajautuneet ihmiset pohtivat paljon sitä, missä määrin he itse olivat vastuussa poikkeusolojen luomien ongelmien selvittelystä. Sodan kokemukset loivat monille ryhmille vahvan tunteen siitä, että heillä oli moraalinen oikeus odottaa nopeaa avunsaantia. Vastuiden ja velvollisuuksien välistä suhdetta pohtivat myös viranomaiset ja erilaisten järjestöjen edustajat.

Kotiuttamisen kontekstissa niin asuntoviranomaiset kuin asevelijärjestöt olivat huolissaan siitä, miten asumisvaikeudet voivat vaikuttaa sotilaiden yhteiskunnallisiin asenteisiin.¹⁰ Suomen Aseveljien Liitto lähetti Valtioneuvostolle ja asuntoviranomaisille kirjeitä, joissa se toi esille käsityksiään kotiutuvien sotilaiden henkisestä asennoitumisesta ja psykologisista tarpeista. Kotiutumisvaiheen oletettiin muodostuvan vaikeaksi, ja siksi sosiaalishallinnon tuli pyrkiä osaltaan edistämään rintamasotilaiden kotiinpaluuta. Avunannon kohdistaminen rintamasotilaisiin nähtiin joissakin puheenvuoroissa viranomaisten ensisijaisena velvollisuutena.¹¹ Sodanjälkeinen julkinen keskustelu tuo hyvin esille sen, kuinka rintamasotilaiden ongelmat eivät olleet ainoastaan yksilöiden, vaan myös yhteiskunnan ongelmia. Niillä oli vahva poliittinen ulottuvuus. Asuntotilanteen vaikeutumiseen reagoitiin tehostamalla säännöstelytoimia. Helsingissä huoneenvuokralautakuntaan perustettiin kymmenen väliaikaista lautakuntaa, joiden jäseniksi pyrittiin määräämään ensisijaisesti sotapalveluksesta vapautuneita.¹² Luottamusta asunnonvälitystoimintaan koetettiin rakentaa myös kutsumalla kotiutuvien rintamasotilaiden ja siirtoväen edustajat seuraamaan istuntoja.¹³

⁹ Vrt. Ville Kivimäki (2010) 'Sodan rampauttama vanhemmuus', teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*, Helsinki: WSOY, 192–193, 196–198.

¹⁰ Liiton kotiuttamista koordinoivasta toiminnasta ks. Keijo J. Kulha. (1980) *Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945*, Porvoo: Kaatuneiden muistosäätiö. Asuntopulaan liittyvistä lausunnoista ks. Suomen Aseveljien Liitto Helsingin kaupunginhallitukselle 27.9.1944, Reserviläisten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsittelemään asetettu toimikunta 29.9.1944, Väliaikaiset toimikunnat 1944:87, HKA; Suomen Aseveljien Liitto Sosiaaliministeriölle 16.11.1944, 16083/931, Ee:2, STM, KA.

¹¹ Malmin huoneenvuokralautakunta sosiaaliministeriölle 9.10.1944, 15291/931, Ee:2, KA.

¹² Ks. HVL neuvottelukunta 25.11.1944:12, 80§, HKA. Muutamassa kuukaudessa ns. "huone ja henkilö" -periaatteen toteuttamisesta vastanneet talolautakunnat pystyivät sijoittamaan tarkastettuihin asuntoihin 2691 yksinäistä henkilöä, mutta ainoastaan 274 perheellistä, näistäkin useimpien ollessa lapsettomia pariskuntia. Ks. HVL neuvottelukunta 17.5.1945:13, liite 112§, HKA.

¹³ HVL neuvottelukunta 28.11.1944, 29§, HKA.

Aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esille, kuinka sotavuodet ja erityisesti sodanjälkeinen aika nostivat kansalaisten ja julkisen hallinnon väliset suhteet laajemmin julkisen keskustelun kohteeksi.¹⁴ Säännöstelytoimet laajensivat valtion tehtäväpiiriä merkittävästi, ja yleinen niukkuus lisäsi kansalaisten riippuvuutta julkisen vallan tarjoamista palveluista. Huomiota on kiinnitetty erityisesti vasemmistovetoiseen julkisen hallinnon kritiikkiin ja hallinnon demokratisoinnin vaatimuksiin. Taustalla voidaan hahmottaa kuitenkin syvempiäkin murroksia. Sodan läpikäyneet ihmiset eivät olleet entisenlaisia, mikä muutti myös yksilön ja esivallan välistä suhdetta. Julkisen vallan legitimizeettiä koskevat kysymykset nousivat entistä tärkeämmiksi.¹⁵ Asuntoa hakeneilla ihmisillä voi nähdä olleen kolme erityyppistä mahdollisuutta vaikuttaa asioidensa hoitamiseen. Luokittelussani hyödynnän Albert Hirschmanin ja Kimmo Katajalan esittämiä yksilöiden ja esivallan välisen vuorovaikutuksen malleja.¹⁶ Hakijat saattoivat hyväksyä huoneenvuokralautakuntien käytännöt (*loyalty*), pyrkiä vaikuttamaan niihin (*voice*) tai hakea apua muualta (*exit*).

Lähemmän tarkastelun kohteeksi ottamani reserviläisperheet olivat ajautuneet tilanteeseen, jossa vanhemmat kokivat olevansa selkä seinää vasten saamatta apua enää muualta. Jo pelkästään työpaikkojen takia poismuutto kotikaupungista (*exit*) näyttäytyi useimmille mahdottomana. Vaihtelevista syistä ihmiset ajautuivat pakkoliittoon huoneenvuokralautakunnan kanssa, ja tällöin äänenkäyttö (*voice*) jäi heidän ainoaksi vaikutusmahdollisuudekseen. Monet seikat, esimerkiksi tuleva lapsen syntymä, saattoivat luoda asunnonhakijoille elämän kriisiytymisen tunteen, minkä johdosta asunnonsaantia pyrittiin kiirehtimään. Ylimpänä asuntoviranomaisena sosiaaliministeriön

¹⁴ Kyösti Suonoja (1992) 'Kansalaisten parhaaksi - yhteistuntoa ja politiikkaa', teoksessa Pekka Haatanen & Kyösti Suonoja (toim.) *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon*, Helsinki: Sosiaaliministeriö, 325. Kansanhuoltoon kohdistetusta kritiikistä Jaatinen 2008, 120–121; Sosiaalihuollon osalta ks. Veikko Piirainen (1974) *Vaivaihoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Sosiaaliturvan laitoksen julkaisuja 4*, 276–277. Asutustoiminnan synnyttämistä paikallisista konflikteista ks. Heli Kananen (2010) *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*, Jyväskylä *Studies in Humanities 144*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto; Keijo J. Kulha (1969) *Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948. Studia Historica Jyväskyläensia VII*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

¹⁵ Olavi Riihinen (1992) 'Sosiaalipolitiikka ja legitimizeetti', teoksessa Olavi Riihinen (toim.), *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*, Juva: WSOY, 274–275.

¹⁶ Katajalalta sovellan omassa luokittelussani talonpoikaisen vastarinnan ulottuvuuksia kuvaavaa nelikenttää -mallia ja vastavuoroisuuden ideaa. Ks. Kimmo Katajala (1994) *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697, Historiallisia Tutkimuksia 185*, Jyväskylä: SHS, 64, 138. Vaikka Hirschman tarkastelee teoksessaan pääasiassa kuluttajien käyttäytymistä, hän tuo teoksessaan (1970) esille analyttisellä tavalla yleisimmät toimintamahdollisuudet, joita toimijoilla on suhteessa organisaatioihin, joista he ovat riippuvaisia. Ks. Albert O. Hirschman (1970) *Exit, Voice, and Loyalty*, Harvard University Press: Cambridge.

asuntoasiaintoimisto oli vastuussa asunnonvälitystä koskevista kysymyksistä ja otti vastaan hakijoiden kantelut.¹⁷

Tarkasteltaessa kaikkien hakijoiden kanteluita käy selville kuinka eri tavoin ihmiset lähestyivät viranomaisia.¹⁸ Sotavuosien kokemukset rintamalla antoivat osalle hakijoista rohkeutta äänenkäyttöön. Yksilölliset erot olivat kuitenkin huomattavia. Kokemushistoriallisella lähestymistavalla voidaan syventää ymmärrystä yksilöiden esivaltaan kohdistamien odotusten eroista ja muutoksesta.¹⁹ Aineistona artikkelissa käytetään hakijoiden sosiaaliministeriölle ajanjaksolla 1.10.1944–14.2.1945 lähettämiä kanteluita.²⁰ Valitus- ja kantelukirjelmissä hakijat tiedustelivat useimmiten syitä siihen, miksi asunnonsaantia koskevat päätökset viipyivät. Avunsaantia perustellakseen asunnonhakijat kuvasivat kirjeissään paitsi asiointinsa vaiheita myös omaa elämäntilannettaan. Toistuvana piirteenä on vaikeuksien julkituonnin ja vaatimusten oikeuttamisen kerronnallisuus, pyrkimys välittää epäoikeudenmukaisuuden kokemusten merkityksellisyyttä muille. Kodittomuuden kestäessä ihmisten katkeruutta lisäsivät sotavuosina annetut lupaukset perheiden ja rintamamiesten tukemisesta ja lupauksen luomat odotukset. Kun arki muuttui yösijan metsästämiseksi, päivittäinen todellisuus ja sotavuosina kasvaneet odotukset asettuivat voimakkaaseen ristiriitaan.²¹

Hakijat saivat kantelukirjeisiinsä vastauksen keskimäärin kahdessa kuukaudessa. Siinä ajassa lautakunnat olivat ehtineet antaa vastineensa ministeriön pyytämiin selvityksiin kantelijoiden mainitsemista epäkohdista. Enemmistö kanteluista ei aiheuttanut toimenpiteitä, mutta lukuisia tapauksia kehoitettiin käsittelemään uudelleen. Monet hakijat jättivät esimerkiksi merkitsemättä asiakirjoihin tietoja, jotka olisivat edesauttaneet heidän asunnonsaantiaan. Viranomaisten välinen

¹⁷ Tarkemmin toimivallasta ks. Valtioneuvoston päätös huoneenvuokrasäännöstelystä 11.2.1943, 55§.

¹⁸ Asunnonhakijoiden sosiaaliministeriölle lähettämät kantelukirjeet (Ee:2-Ee:5, STM, KA) on läpikäyty systemaattisesti ajalta 1.10.1944–14.2.1945, N = 323. Aineistosta helsinkiläisten sotainvalidien ja kotiutuvien rintamasotilaiden kirjeitä oli 133.

¹⁹ Ks. esim. Ilona Kemppainen (2007) 'Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen', teoksessa Markku Jokisipilä (toim.) *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*, Helsinki: Ajatus kirjat. Viranomaismateriaalin käyttöä koskevista mahdollisuuksista kts. Ville Kivimäki (2006) 'Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa', teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, Helsinki: Minerva, 84–85.

²⁰ Taustoittavana aineistona on hyödynnetty huoneenvuokralautakunnille jätettyjä asuntohakemuksia ja niihin liitettyjä kirjeitä. Hakemuksista on käyty lävitse jaksot 21.11.1944–30.11.1944 (EgI:19, HVL, HKA) ja 28.12.1944–18.1.1945 (EgI:20–21, HVL, HKA).

²¹ Vrt. Kivimäki (2006) 78.

keskustelu tuo osaltaan esiin sen, että monet asunnonhakemista koskevat ongelmat olivat käytännöllisiä, tiedon puutteeseen liittyviä kysymyksiä. Erityisesti asunnonvälitystoiminnan luonteesta liikkui paljon erilaisia huhuja, joita lautakunta pyrki sanomalehdistön välityksellä oikaisemaan. Julkisen keskustelun osalta tässä tutkimuksessa hyödynnetään vuokratulokunnan keräämää laajaa lehdistöaineistoa, jonka avulla lautakunta tarkkaili suuren yleisön tunteita ja pyrki korjaamaan julkisuudessa esiintyviä vääriä tietoja.²²

Rintamasotilaista asunnonhakijoiksi

Syksyn 1944 aikana laskettiin 200–250 uuden tulokkaan hakeutuvan päivittäin maaseudulta Helsinkiin.²³ Tämän lisäksi kaupungin oli vastaanotettava noin 23 000 kotiutuvaa rintamasotilasta.²⁴ Koko maan laajuisesti kotiuttaminen jaettiin kahteen jaksoon, ikäluokittaiseen (1.10.–10.10.) ja varsinaiseen kotiuttamiseen (8.11.–30.11.); demobilisaatio näkyi matkustajaliikenteen valtavana kasvuna.²⁵ Täyteen pakatuista junista poistuessaan sotilaita odotti Helsingissä heidän viimeinen tehtävänsä, aseiden ja varusteiden luovuttaminen. Kotiuttamistoimistosta ulospäästyään alkoi miesten lopullinen siirtymä siviilielämän pariin. Vaikka sotilaskuri jäi taakse, miehiä muistutettiin kansalaiskurin merkityksestä.²⁶

Arkielämän järjestely oli aloitettava elämän perustarpeiden, eli ruuan ja asumisen järjestämisestä. Säännöstelytalouden oloissa tämä merkitsi asiointia säännöstelyviranomaisten luona. Elintarvikekorttien noutamisen jälkeen asunnontarvitsijoiden oli suunnattava kulkunsa Aleksanterinkatu 28:ssa sijainneeseen huoneenvuokratoimistoon. Toimistossa asioivien ihmisten

²² Ks. HVL neuvottelukunta 26.10.1944:9, 57§ Lautakuntien sanomalehtipalvelu ja 9.11.1944:10, 65§ Kysymys vastauksesta Kauppalehden lk:ien toimintaan kohdistuvaan arvosteluun, Cb:1, HKA. Julkisen keskustelun analyysiä varten on lautakunnan keräämästä sanomalehtiaineistosta kerätty 1 089 lehtijutun suuruinen perusaineisto syyskuusta 1944 vuoden 1947 loppuun, J. Sekalaiset asiakirjat, HVL, HKA.

²³ Ks. esim. *Suomen Sosialidemokraatti* 19.12.1944 "Yhä paheneva asuntopula", Helmer Lehti.

²⁴ Kotiutuneiden määrästä ks. Reserviläisten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsittelemään asetetun toimikunnan kokous 3.10.1944, 1§, Väliaikaiset toimikunnat 1944:87, HKA. Vrt. Martti Helminen & Aslak Lukander (2004) *Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944*, WSOY: Helsinki., 52. Kirjassa rintamalla palvelleiden helsinkiläisten määräksi ilmoitetaan 26 000.

²⁵ Ikäluokittainen kotiuttaminen suoritettiin 1.10. ja 10.10. välisenä aikana, jolloin Helsingin suojeluskuntapiiriin kotiutui 4 539 rintamasotilasta. Varsinainen kotiuttaminen tapahtui 8.11.–30.11.1944, jolloin Helsinkiin saapuivat loput kaikkiaan 23 000 kotiutettavasta sotilaasta. Ks. Kari Melleri (1974) *Demobilisaatiokysymys Suomessa 1944*, *Poliittisen historian pro gradu -työ*, Helsingin yliopisto, liitteet 5 ja 7. Ajanjaksoa on mielenkiintoisesti kuvannut Henrik Meinander (2009) *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, luku marraskuu.

²⁶ Esko Salminen (1976) *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944*, Helsinki: Otava, 175.

määrä vaihteli kuukausittain, mutta päivittäin toimistossa asioivien määrä saattoi liikkua jopa yli kahdessa tuhatta. Tarkkoja tilastoja syksyn 1944 osalta ei ole saatavilla, mutta esimerkiksi syyskuussa 1945 viikolla 36 huoneenvuokralautakunnissa asioi yli 14 000 asiakasta.²⁷ Ennen asiointiluukulle pääsyä oli asiakkaiden selviytyttävä pitkistä jonoista, jotka jatkuivat usein kadulle saakka. Pahimmillaan asiointivuoroa joutui odottamaan kolmekin tuntia.²⁸ Jonotettaessa myös ihmisten fyysinen läheisyys lisääntyi, haluttiin sitä tai ei. Samalla ihmisille tarjoutui mahdollisuus verrata omaa tilannettaan muiden kohtaloihin. Kirjeaineiston perusteella ihmiset vertasivat herkästi omaa tilannettaan erityisesti muihin vastaavassa asemassa oleviin hakijoihin.

Huoneenvuokralautakuntien monista tehtävistä asunnonvälitys oli eniten työllistävä osa-alue, ja se aiheutti eniten konflikteja.²⁹ Ennen päätöksentekoa toimistotyöntekijöiden tehtävänä oli ottaa selville asunnonhakijoiden asunnontarve, selvittää heidän elämäntilanteensa ja samalla luokitella hakemuksen kiireellisyys. Tämänkaltaisten haastattelutilanteiden voidaan olettaa olleen jo lähtökohtaisesti vaikeita ja herkkiä. Michel Crozierin byrokratiaa koskevan luonnehdinnan mukaan menettely oli epäluottamukseen perustuvaa hallintoa; huoneenvuokralautakunnan jokaista asiakasta kohdeltiin, hieman kärjistään, potentiaalisena valehtelijana. Käytäntöihin kuului muun muassa hakijoiden asuinolojen tarkistaminen.

Kaupungin viranomaisille suunnatuissa kirjeissään Suomen Aseveljien Liitto painotti, että kotiutuvien saattoi olla ”vaikea ymmärtää siviilielämälle ominaista virastomaista, mutkikasta ja hidasta asioiden käsittelyä.”³⁰ Vaikka huoneenvuokralautakunnat pyrkivät huomioimaan rintamamiesten asunnonsaannin kiireellisyyden, ei toiminta julkisuudessa ja kantelukirjeissä esitetyn kritiikin perusteella täyttänyt aina ihmisten odotuksia.

²⁷ Ks. HVL keskuslautakunta 4.9.1945, 276§. Asioinnin järjestämisen kysymyksistä ks. myös HVL keskuslautakunta 17.7.1945, 238§.

²⁸ Esim. *Helsingin Sanomat* 4.10.1944 ”Huutavan ääni korvessa.”, Eeva Lepistö; *Ilta-Sanomat* 10.9.1944 ”Kuusihekinen perhe. Asuu kellarissa...” Annu.

²⁹ Julkiseen asunnonvälitykseen kuuluivat asuntojen osoittaminen, asuntojen vaihto ja väliaikaisten vuokrasopimusten laadinta. Yleisemmästä virastoasioinnin konfliktien käsittelystä ks. Antti Malinen (2010) 'Virastoasioinnin konfliktit ja huonon kohtelun kokemukset asuntopulan oloissa 1945–1947', Lähde: *Historiatieteellinen aikakauskirja* 2010, 103–116.

³⁰ SAL Helsingin kaupunginhallitukselle 27.9.1944, Väliaikaiset toimikunnat 1944:87, HKA.

Kanssakäymisen kenties vaikein ongelma liittyi siihen, että asiakaspalvelun eri tasoilla luvattiin apua liian helposti ja nopeasti. Asunnonhakeminen alkoi yleisön neuvonnasta, jossa hakijoiden oli mahdollista käydä suullisesti esittämässä asunnonsaantinsa kiireellisyyteen vaikuttavia seikkoja. Kirjeissä esitettyjen kuvausten perusteella neuvontatiskillä asia luvattiin useimmiten ottaa kiireellisesti käsittelyyn.³¹ Hakuprosessin pidentyessä asunnonhakijoiden oli mahdollista hakeutua erikseen niin sanottujen ”neuvoa antavien tuomareiden” puheille, jotka myös lupasivat nopeuttaa hakijoille tärkeän hakemuksen käsittelyä.³² Huolestuneita hakijoita pyrittiin rauhoittamaan lupaamalla pitää heidän tapauksensa ”sydämen asiana”.³³

Käyntien yhteydessä hakijoita kehoitettiin usein myös omatoimisuuteen. Jos hakijat saivat tietoonsa vapautuvia asuntoja, pyydettiin niistä tekemään ilmoitus lautakunnille. Hyvin yleisesti hakijat raportoivat siitä, että heille oli luvattu oikeus saada ilmoitettu asunto omaan haltuunsa.³⁴ Hakijat olivat noudattaneet viranomaisten ohjeita, ja monet olivat kulkeneet talosta taloon tiedustellen isännöitsijöiltä ja talonmiehiltä vapautuvia asuntoja.³⁵ Kun sitten ilmoitetut asunnot menivätkin muille hakijoille koettiin viranomaisten johtaneen tietoisesti harhaan.³⁶ Turhia lupailuja kritisoitiin voimakkaasti:

081a ”Mielestäni siinä, että kyseiset neuvojat saavat kahden kesken asunnonhakijan kanssa puhua ja luvata melkein mitä tahansa ilman että ketään vierasta miestä on kuulemassa, on ilmeinen virhe, sillä he voivat hyvin kiistää sanansa ja puolestaan painaa oikeutta itselleen etsivän asunnonhakijan, joka vaatii heitä sanoistaan tilille, ensiksi valehtelijaksi siten mutkistuttaen heidän asunnon saantiaan tehden sen lopulta jopa mahdottomaksikin.”³⁷

Kohteluunsa tuohtunut asunnonhakija vaati viranomaisia muuttamaan toimintatapojaan avoimemmaksi, jotta asunnonhakijoiden olisi mahdollista paremmin kontrolloida huoneenvuokralautakuntien toimintaa. Sosiaaliministeriön selvityspyyntöön vastannut huoneenvuokralautakunta ei ottanut kantaa neuvovien tuomareidensa toimintaan, mutta totesi

³¹ Ks. esim. kantelut 15945/931, 11.10.1944, Ee:2, KA; 16201/931, 9.12.1944, Ee:3, KA.

³² Kantelut 16190/931, 1.12.1944, Ee:2, KA; 16192/931, 2.12.1944, Ee:2, KA.

³³ Hakemus 27076, 27.11.1944, EgI:19 (26501–2700), HKA.

³⁴ Ks. esim. kantelut 16010/931, 28.10.1944, Ee:2 (15904–16200), KA; 16044/931, 7.11.1944, Ee:2, KA; 16153/931, 28.11.1944, Ee:2, KA; 16141/931, 25.11.1944, Ee:2, KA; 16174/931, 29.11.1944, Ee:2, KA.

³⁵ Kantelu 16109/931, 20.11.1944, Ee:2, KA.

³⁶ Kantelu 16134/931, 25.11.1944, Ee:2, KA. Kantelija kuvaili kuinka hän asunnon sijaan tuli vain ”yhä uudelleen ja uudelleen [...] nenästä vedetyksi”.

³⁷ Kantelu 16180/931, 30.11.1944, Ee:2, KA.

mahdottomaksi sen, että asunnonhakijoille myönnettäisiin oikeus päästä seuraamaan lautakuntien päätöksentekoa.

Käsiteltäessä tuhansia asuntohakemuksia toimintaan sisältyi inhimillisen virheen mahdollisuus. Marraskuussa kotiutettu rintamamies hermostui huomattessaan, että hakemuksessa oli virheellisesti kerrottu hänen perheensä hallussa olevan huoneen ja keittiön asunto. Todellisuudessa hän oli vaimonsa ja kahden pienen lapsensa kanssa joutunut kotiuttamisen jälkeen yöpymään eri tuttavien luona:

”Kun me rintamamiehet olemme vuosikausia kotiemme puolesta olleet siellä, jossa leikki ei aina ole ollut ensi sijaisena, niin toivoisimme, että asia ymmärrettäisiin nyt kotiin palattuammekin ja että meitä perheinemme ei täälläkään pidettäisiin leikin kohteina ja käsiteltäisi siten, kun edelläoleva omalta kohdaltani kertoo, vai onko todellakin niin surkeasti, että niinkin tärkeässä paikassa kun Huoneenvuokralautakunnissa saadaan menetellä kuten parhaaksi nähdään ilman, että kansalla, jota mahdollisesti kohdellaan vain massana, on mitään oikeutta etujensa valvomiseen asianomaisessa ja tinkimättömässä järjestyksessä, sillä siitä nyt on kysymys.”³⁸

Huoneenvuokralautakuntien käsiin oli annettu suuri vastuu ihmisten elämän järjestelijöinä, ja hakijoiden silmissä toiminnan tuli olla moitteetonta. Koska sotavuosina rintamamiehillä ei ollut mahdollisuuksia ajaa omia etujaan, tämän nähtiin entisestään velvoittavan viranomaisia huolelliseen toimintaan.³⁹ Sotavuosina ja rauhan jälkeisenä aikana mielipidekirjoituksissa esitettiin yleisesti epäilyksiä viranomaistoiminnan luotettavuudesta ja syytöksiä lahjusten ottamisesta.⁴⁰ Huoneenvuokralautakunnissa asiointiin lisäpaineita toivatkin ihmisten epäilykset siitä, mikä oli oikea tapa toimia viranomaisten kanssa. Kantelukirjeissä hakijat kertoivat usein toisen käden tietona epäilyttävistä lahjustapauksista ja toivoivat ylemmiltä viranomaisilta selvitystä siitä, pitivätkö tapaukset paikkaansa.

Asiain keskeiset ongelmat aiheutuivat paitsi hakijoiden puutteellisesta informoinnista ja kiertävistä huhuista, myös liian helposti annetuista lupauksista. Asiakkaiden painostuksen alla osa henkilöstöstä saattoi luoda liian myönteisen kuvan hakijan tilanteesta; toiset taas saattoivat

³⁸ Kantelu 16181/931, 30.11.1944, Ee:2, KA.

³⁹ 16311/931, 27.12.1944, Ee:3 (16201–16339), KA; 16181/931, 30.11.1944, Ee:2, KA.

⁴⁰ Esim. kansanhuollon osalta ks. Kustaa Vilkuna (1962) *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944*, Keuruu: Otava, 102.

turvautua rutiiniin ja etäisyyden ottoon. Asiakaspalvelun ongelmat selittyvät osin vuokralautakuntien toiminnan väliaikaisella luonteella. Huoneenvuokratoimiston työntekijät eivät olleet saaneet erityistä koulutusta hakijoiden kohtaamiseen, toisin kuin sosiaalihuollon työntekijät. Neuvontatiskoilla ihmiset joutuivat työskentelemään kovien paineiden alaisena usein vaatimattomalla palkalla. Sekä henkilökunnan vaihtuvuus että sairastelu herättivät huolta huoneenvuokratoimiston johdossa.⁴¹

Kodittomuuden arki

Säännöstelyn tehostamisesta huolimatta sadat rintamasotilaat joutuivat odottamaan asuntoaan kuukausia, osa jopa pidempään. Useimmiten tilapäismajoitus merkitsi asumisen ahtautta ja asuntojen puutteellista varustelua.⁴² Yhdessä edellä mainitut tekijät vaikuttivat laaja-alaisesti asukkaiden elämään: perhe-elämään, lasten kasvatukseen, nukkumiseen ja levonsaantiin, siivoukseen ja ruuanlaittoon, sukupuolielämään ja vapaa-aikaan. Arkielämän väliaikainen järjestely oli raskasta ja rasitti perheitä niin taloudellisesti kuin henkisesti. Suoranainen asunnottomuus paljasti ihmisille myös heidän sosiaalisten turvaverkkojensa pitävyyden tai repaleisuuden. Vaikeimpaan asemaan joutui Helsinkiin kotiutuva siirtoväki, jolla ei ollut sukulaisia tai tuttavuuksia kaupungissa. Heidän ainoa mahdollisuutensa oli hakeutua kaupungin järjestämään hätämajoitukseen tai Koulumatkailutoimisto Oy:n hallinnoimiin yhteismajoituspaikkoihin.⁴³

Niillä perheillä, joilla oli säästöjä tai riittävät tulot, oli mahdollisuus hakeutua kaupungin lukuisiin matkustajakoteihin. Osa hotelleista ja matkustajakodeista oli kuitenkin varattu ainoastaan vieraspaikkakuntalaisille, joten myös hotellimajoituksen saaminen vaati työtä. Jatkuva yöpyminen niissä tuli helposti kalliiksi; aineistossa vuorokausimaksut vaihtelivat 40–100 markkaan.⁴⁴ Monissa majapaikoissa ei ollut mahdollisuutta ruuanlaittoon, joten perheellisten oli syötävä ulkona. Paitsi että ravintolaruokaa pidettiin sopimattomana pienille lapsille, eivät vanhemmatkaan saaneet rahoilleen vastinetta. Ravintolatkin kärsivät elintarvikkeiden niukkuudesta, mikä näkyi sekä ruuan laadussa että hinnassa. Yleisimmin asunnontarvitsijat yrittivät päästä alivuokralaisiksi asuntoihin,

⁴¹ Ks. esim. muistiot HVL keskuslautakunta 12.6.1945:21, 201§; 20.6.1945:22, 210§; 21.8.1945:26, 260§; 1.4.1947:17, 233§.

⁴² Sotavuosien aikaisesta asuntotilanteesta ks. 'Sodan aikana avioliiton solmineiden asunto-olot', *Sosiaalinen Aikakauskirja* 38, 9–10.

⁴³ Hätämajoituksesta ja Koulumatkailutoimiston toiminnasta ks. Pulma 2000, 129–130; Taipale 1982, 249–250.

⁴⁴ Esim. hakemukset 27.11.1944, 27076, Egl:20, HKA; 28.11.1944, 27159, Egl:20, HKA.

joissa oli pesu- ja ruuanlaittomahdollisuudet. Asuntopulasta johtuen enemmistö alivuokralaisina asuvista joutui kuitenkin sinnittelemään oloissa, joissa ei ollut lainkaan keittomahdollisuuksia (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Asuntoa hakevien perheiden määrän ja asuinolojen muutoksia 30.6.1944–30.6.1945.

	30.6.1944	30.9.1944	31.12.1944	31.3.1945	30.6.1945
perheiden määrä	1388	3216	4860	5831	6036
<i>Asunnontarpeen perustelut</i>					
asunnon tuhoutuminen	233	462	425	403	289
ahtaus	267	982	1276	1612	1639
<i>Hakijan asuinolot</i>					
asunnottomia	125	855	2092	2400	2208
alivuokralaisia	911	1777	2241	2797	3035
<i>Asuntojen puutteellinen varustus</i>					
ei keittomahdollisuutta	329	641	1583	2302	2163

Lähde: Helsingin huoneenvuokralautakuntien vuosikertomukset 1944–1945, Dell:3, HKA.

Tarkasteltaessa asuinolojen puutteita on otettava huomioon, että ihmisillä oli erilaisia tarpeita asumisen suhteen. Edellä on jo viitattu nuorten lapsiperheiden vaatimuksiin. Monille yhteisasuminen ja siihen liittyvä ahtaus oli psyykkisesti raskasta. Vaikka mielenterveysongelmista ei suoraan puhuttukaan, niin vaimot kuin rintamamiehet toivat itse esille kysymyksen ”kuluneista” tai ”menetetyistä” hermoista.⁴⁵ Ahtaudessa asukkaat eivät päässeet vetäytymään omaan rauhaan. Viisi vuotta ”korsuelämää” viettänyt mies toivoi pääsevänsä rauhallisempaan asuntoon, sillä yhteismajoituksessa hän koki rasittuneiden hermojensa kuluvan entisestään.⁴⁶ Erityisesti sotainvalidit tuskastuivat puutteellisiin asuinoloihin, sillä ne vaikeuttivat toipumista. Monet invalidit toivat esille, kuinka lämpimän veden puute teki heidän vammojensa hoidon vaikeaksi.⁴⁷

⁴⁵ Kantelu 16213/931, 9.12.1944, Ee:3, KA.

⁴⁶ Hakemus 27.11.1944, 27076, EgI:20, HKA.

⁴⁷ Ks. esim. kantelu 16045/931, 7.11.1944, Ee:2, KA.

Asuntojen puutteellisesta varustelusta huolimatta alivuokralaisasunnoista pyydytetyt vuokrat nousivat helposti korkeiksi. Niukkuuden vallitessa osa vuokranantajista hyödynsi tilanteen vaatimalla myös erilaisia välirahoja. Useimmiten osa vuokrasta haluttiin maataloustuotteina tai sitten vuokralaisilta pyydettiin lainaa, jota ei maksettu takaisin.⁴⁸ Monet eivät suostuneet tai kyenneet vastaamaan vaatimuksiin.⁴⁹ Varsinkin nuoret miehet, jotka joutuivat useamman vuoden ajan elämään päivärahojen varassa, kertoivat menettäneensä vähäisetkin säästönsä sotavuosina.⁵⁰ Vähävaraisille huoneenvuokralautakunta oli tällöin ainut vaihtoehto asunnonsaantiin.

Monien osalta taloudellista tilannetta helpotti sodanjälkeinen nopea työllistyminen. Perheellisten palkka hupeni kuitenkin helposti siihen, että asuntopulan oloissa vuokraa jouduttiin maksamaan useampaan paikkaan.⁵¹ Kirjeiden kuvausten perusteella yleensä asiat järjestettiin siten, että mies hakeutui aluksi joko alivuokralaiseksi tai matkustajakotiin ja vaimo lapsineen turvautui mahdollisiin sukulaisiin tai tuttaviiin. Kun tuttavien vieraanvaraisuus loppui, joutui muu perhe lähtemään maalle joko sukulaisten luo tai vuokra-asuntoon. Asunnottomuuden myötä vanhempien roolit perheiden sisällä muuttuivat: aviopuolisot joutuivat pakotettuun asumuseroon, ja lasten kasvatusta muuttui kaukovanhemmuudeksi.⁵² Uusien avioparien elämää varjostivat asumisen ahtausta ja kodille ominaisen intiimiyden puute.

Sodanjälkeisen elämän vaikeudet vaikuttivat siihen, miten rintamamiehet arvioivat omia kokemuksiaan ja kuvittelemansa kotirintaman arkea.⁵³ Rintamamiehissä katkeruutta herätti erityisesti se, että heillä ei rintamalta käsin ollut mahdollisuutta ajaa omaa ja perheensä etua asumisen suhteen

”Kun en millään tavalla esitä suuria vaatimuksia asuntomme suhteen [...] niin olettaisin, että arv. viranomaisille ei tuottaisi kovin suurta hankaluutta sijoittaa perhettäni varsinkin, kun siis

⁴⁸ Kantelu 16127/931, 23.11.1944, Ee:2, KA.

⁴⁹ Kantelu 16176/931, 29.11.1944, Ee:2, KA.

⁵⁰ Kantelu 16192/931, 2.12.1944, Ee:2, KA; Ks. säästövarojen puutteesta Niilo A. Mannio (1945) ’Laki kodinperustamislainoista’, *Sosiaalinen Aikakauskirja* 39, 2.

⁵¹ Hakemus 29.11.1944, 27216, EgI:20, HKA.

⁵² Vrt. Tiina Kinnunen (2008) ’Naiset, kansakunta ja moraali sota-ajan Suomessa’, teoksessa Martti Turtola (toim.) *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua*, Porvoo: Weilin+Göös, 29.

⁵³ Kotirintamaa ja sotarintamaa koskevien arvostusten kehityksestä ks. Maria Lähteenmäki (2002) ’Ruudinkäryä ja naapuriapua. Suomen naiset kotirintaman töissä.’, teoksessa Lauri Haataja (toim.) *Kotirintama. Suomi* 85, osa 4, Helsinki: Weilin&Göös, 168–177.

kysymyksessä molemmat sodat alusta loppuun käynneen rintamamiehen turvaton perhe, sillä en perheineni ole ollut siis siinä onnellisessa asemassa, että nk 'kotirintamalla' ollen olisin siinä suhteessa voinut, monen muun tavoin valvoa etuamme, vaan nyt kuitenkin palkkana kaikesta olen perheineni sodasta palattuani jäänyt talven selkään taivasalle, vaikkakin meille rintamiehille niin paljon luvattiin."⁵⁴

Avunsaannin viipyessä katkeruus alkoi purkautua kirjeissä. Kirjoittajien tuodessa esiin omia epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin näyttää vertailu muihin olleen olennainen käytäntö. Tavat, joilla asunnonhakijoita kohdeltiin, muodostivat ikään kuin peilin, jonka kautta ihmiset näkivät ja arvioivat omaa asemaansa yhteiskunnassa. Kodittomat rintamamiehet ja erityisesti sotainvalidit argumentoivat syrjäyttämisenä olevan todiste myös heidän antamiensa uhrausten turhuudesta. Kaksi ja puolivuotiaan lapsen isä näki, että taistelu "kodin, Isänmaan ja uskonnon puolesta" oli hänen osaltaan mennyt hukkaan: turvattomalla perheellä ei ollut "edes siedettävää asuntoa", vaan he joutuivat asumaan kuten "hiiret tai rotat".⁵⁵ Asumisvaikeuksiin joutuneiden rintamasotilaiden ja erityisesti invalidien turhautumista lisäsi osaltaan yleinen ilmapiiri, jossa korostettiin kunniavelan maksamista: lähes päivittäin radiossa, sanomalehdistössä ja kaikessa julkisessa puheessa tuotiin esille, kuinka invalidien asia oli kansan yhteinen asia.⁵⁶ Kantelukirjeiden laatijat eivät omassa elämässään päässeet osallisiksi näistä heille osoitetuista lupauksista.

Kunniavelka ja oikeus kelvollisuus asumiseen

Sotaan kuuluvien ennakoimattomien riskien, kuten pommitusten, takia ihmiset saattoivat menettää asuntonsa ja omaisuutensa yhdessä hetkessä. Toisaalta sota pakotti ihmiset tekemään ratkaisuja, joille ei ollut vaihtoehtoa. Yksilöä suuremmat voimat, sotavuosien luomat yhteiskunnalliset pakot, ajoivat ihmisiä tilanteisiin, joissa liikkumavaraa ei juuri ollut.⁵⁷ Monien rintamamiesten osalta palvelukseen lähtemisen pakko yhdistettynä heikkoon taloudelliseen tilanteeseen johti asunnosta luopumiseen. Yleisesti jaettu käsitys näyttää olleen, että valtion kuului kantaa vastuu sodan kansalaisille aiheuttamista vaikeuksista, koska valtio päätti sodasta ja

⁵⁴ Kantelu 16271/931, 18.12.1944, Ee:3, KA.

⁵⁵ Kantelu 15302/931, 16.3.1945, Ee:5, KA.

⁵⁶ Vrt. Jenni Kirves, Ville Kivimäki, Sari Näre, Juha Siltala (2008) 'Uhrattu nuoruus' teoksessa Martti Turtola (toim.) *Sodassa koettua*, Porvoo: Weilin+Göös, 226.

⁵⁷ Petri Karonen (2006) 'Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa', teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Helsinki: SKS, 12; Vrt. Kivimäki (2006), 84.

rauhasta kansalaisia kuulematta.⁵⁸ Asuntohädän kohdentuminen erityisesti perheellisiin rintamasotilaisiin, evakkoperheisiin ja pommituksessa kotinsa menettäneisiin antoikin asunnonhakijoille mahdollisuuden vedota avunannon moraaliseen velvoittavuuteen.

Kuten edellisenkin maailmansodan jälkeen, keskusteltiin myös vuodenvaihteessa 1944–1945 vilkkaasti sotavuosien rapauttamasta moraalista ja ihmisten hädällä keinottelusta.⁵⁹ Asumisen suhteen säännöstelytoimet olivat edelliseen kriisijaksoon verrattuna laajempia ja tehokkaampia. Yksityisen voitontavoittelun ja keinottelun kritisoinnin sijaan huomio kohdistettiin julkisen vallan toimenpiteiden oikeudenmukaisuuteen. Rintamasotilaita ja muita sodan vaikutuksista kärsineitä kiinnosti erityisesti se, miten julkinen valta kohteli heitä suhteessa muihin ja suhteessa heidän antamiinsa uhrauksiin. Huomion keskipisteeksi nousi erityisesti julkisen vallan vastuulla ollut asunnonvälitys (ks. kuvio 1).

Asuntopulan jatkuessa ja yhä laajempien ihmisryhmien elämäntilanteiden vaikeutuessa, kritiikkiä alettiin kohdistaa myös muihin asumiseen liittyviin kysymyksiin. Julkiseen vallankäyttöön kohdistetun kritiikin rinnalla alettiin kyseenalaistaa sekä ihmisten keskinäinen solidaarisuus että kunnallisten viranomaisten toimien riittävyys. Erityisen voimakasta kritiikkiä alkoi herättää alivuokralaisten taloudellinen riistäminen. Välittömästi sodan jälkeen päähuomio kohdistui kuitenkin asunnonvälitykseen ja asuntojen käytön tehostamiseen.

Kuvio 1. Asunnonhakijoiden asunnonsaantimahdollisuudet sodanjälkeisellä ajalla.

Julkinen	alue
kaupunkien hätämajoitus	<i>vuokralautakuntien asunnonvälitys, säännöstellyt vuokramarkkinat</i>
Ensikodit, Invalidiasuntolat	

⁵⁸ Aseveljien huoltotyöstä kirjoittanut tuleva ministeri Penna Tervo (SDP) näki, että jo yleinen "oikeustajunta pitää itsestään selvänä, että valtion on korvattava ne toimeentulomahdollisuuksiin kohdistuneet vauriot, joita yhteiskunnan jäsenet tavalla tai toisella ovat kärsineet taistelussa maan vapauden puolesta. Ks. Penna Tervo (1943) Aseveljien huoltotyö. Ei painopaikkaa., 2. Vrt. K. J. (2006) 'Ajatuksia sotainvaliidien huollosta', *Huoltaja* 20, 393.

⁵⁹ Säännöstelyrikollisuutta koskevasta yleisestä keskustelusta ks. Satu Jaatinen (2008) 'Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa', teoksessa Martti Turtola (toim.) *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua*, Porvoo: Weilin+Göös; Silvo Hietanen (1992) 'Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa', teoksessa Silvo Hietanen (toim.) *Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli*, Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Sosiaalinen	Voiton
näkökulma	tavoittelu
sukulaiset tuttavat	Koulumatkailutoimiston yömajat alivuokralaisasuminen matkustajakodit
Yksityinen	alue

Ylemmille viranomaisille lähetetyistä kantelukirjelmistä käy ilmi, kuinka vahvasti rintamasotilaat olivat omaksuneet ajatuksen kansalaisten ja julkisen vallan välisen suhteen vastavuoroisuudesta.⁶⁰ Kirjeissä vedottiin niin valtiovallan kuin asevelijärjestöjen antamiin lupauksiin⁶¹ ja slogaaneihin kuten ”ensin rintamamiehille asunto”.⁶² Viranomaisia pyydettiin täyttämään ”edes vaatimaton osa niistä kauniista lupauksista”, joita sotavuosina annettiin.⁶³

Hakijat eivät vedonneet ainoastaan sotavuosina annettuihin lupauksiin vaan myös tekemiinsä henkilökohtaisiin uhrauksiin. Suostutteluun tähtävissä kirjeissä yhdistävänä tekijänä ovat kerronnalliset piirteet, pyrkimys välittää omien kokemusten merkityksellisyyttä muille. Kirjoittajat näyttävät tukeutuneen elämän keskeisten tapahtumien ja murrosvaiheiden ”periodisointiin” sekä niiden ajallisen keston kuvaukseen. Osa hakijoista kuvasi jopa päivän tarkkuudella rintamalla viettämänsä ajan. Sodassa haavoittuneille merkityksellistä oli heidän invalidisoitumisasteensa, vammojen prosentuaalinen merkintä. Katkeruutta herättivät tilanteet, joissa viranomaiset eivät näyttäneet tunnustavan heidän tekemiään uhrauksia:

”Aina asiallinen kysymys on ollut montako prosenttia olen ja montako prosenttia on vaimoni invalidi. Kauniita kysymyksiä mutta voin vastata tässä kaikille että vaimoni on menettänyt molemmat jalkansa. Siis 85 prosenttia ja itse saman verran. Onko liian vähän lautakunnan mielestä sitä en tiedä. Mutta katsokoot kaikki sieltä lääkärin todistuksista. Vai arvioidaanko asuntoa asiat prosenttien mukaan luulisin olevamme siinä etupäässä. Luulisin että meillekin asunto kuuluu koska kaiken tämän lisäksi on vielä joka vuosi maksettava veroja. Tässä on

⁶⁰ Vrt. Katajala 1994, 62.

⁶¹ Kantelut 16141/931, 25.11.1944, Ee:2, KA; 15156/931, 22.1.1945, Ee:4, KA.

⁶² Kantelut 16198/931, 8.12.1944, Ee:2, KA; Kts. myös 16082/931, 16.11.1944, Ee:2; 15177/931, 23.1.1945, Ee:4, KA.

⁶³ Kantelu 15286/931, 6.2.1945, Ee:5, KA.

selostus mutta ei tämäkään kai riitä. Mutta neuvokaa sitten seuraava paikka missä ymmärretään myös invaliideja.”⁶⁴

Monet rintamasotilaat ja varsinkin sotainvalidit tiedostivat olevansa vahvasti oikeutettuja avunsaantiin, mutta tästä huolimatta monista kirjeistä välittyi epävarmuus siitä, miten omia oikeuksia tulisi ajaa suhteessa viranomaisiin. Hakijat korostivat, kuinka rauhallisesti ja kärsivällisesti he olivat odottaneet omaa vuoroaan, ”n.s. haukkumiseen” lankeamatta.⁶⁵ Aikalaiset ymmärsivät suhteensa esivaltaan olevan muuttumassa, mutta liikkumavaran laajuutta ei vielä täysin osattu arvioida. Kunniavelasta ja sen velvoittavuudesta näyttää tulleen ”sosiaalinen fakta”. Sopimusta ei välttämättä kirjattu mihinkään paperiin, mutta se oli yhteiskunnan jäsenten jakama käsitys.⁶⁶

Vuokralautakuntien ja -toimistojen voidaan nähdä Rothsteinin (1998) termein edustaneen tarveharkintaista organisaatiomallia.⁶⁷ Kun asuntopula jatkui ja yhä uusia ja taustoiltaan erilaisia ihmisiä ilmaantui asunnonhakijoiksi, huoneenvuokralautakunnista tuli paikkoja, joissa ihmiset joutuivat yhä tarkemmin perustelemaan asunnon tarvettaan. Välittömästi sodan jälkeen rintamasotilaiden ei ollut tarvinnut ponnistella perustellakseen oikeuttaan asuntoon. Samanlaisia ryhmiä olivat pommituksessa talonsa menettäneet tai siirtoväen edustajat. Ongelmallisin tilanne vaatimustensa oikeuttamisen suhteen oli muun muassa internoidoilla, poliittisista turvasäilöistä vapautuneilla tai perheettömillä henkilöillä.

Ihmisten pärjäämiseen julkisen vallan kanssa asioitaessa vaikuttivat paitsi yhteiskunnallinen asema myös yksilölliset erot. Osa hakijoista kykeni vaatimaan asialleen huomiota ja käyttämään hyväkseen olemassa olevia kantelujärjestelmiä. Normatiivisesti tarkasteltuna erityisesti yhteiskunnallinen eriarvoisuus asetti sodanjälkeisen hallinnon kovaan testiin; haasteena oli kohdella yhdenvertaisesti myös niitä, joiden yhteiskunnallinen asema ja arvostus oli julkisessa keskustelussa kiistanalainen.

⁶⁴ Kantelu 16190/931, 1.12.1944, Ee:2, KA. kts. myös 15950/931, 12.10.1944, Ee:2, KA.

⁶⁵ Lainausta kantelusta 15285/931, 6.2.1945, Ee:5, KA. Vrt. 15302/931, 16.3.1945, Ee:5.

⁶⁶ Sotavuosina rintamamiesten tulevaa maansaantia koskevien käsitysten synnystä ks. Olavi Haimi (2004) 'Suuret ikäluokat ja asutustoiminta', *Yhteiskuntapolitiikka* 69, 73.

⁶⁷ Bo Rothstein (1998) *Just Institutions Matter. The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*, New York: Cambridge University Press.